

FRIHET I ARBETET¹

En frihet värd namnet handlar om individens kontroll över det egna livet², om att tänka, tala och handla fritt, om att forma sitt eget liv – sin livsmiljö, sitt arbete, sina relationer till andra människor. Jag vill i denna artikel lägga fram ett förslag på hur produktion och arbete i samhället kan organiseras. Poängen med förslaget är att det stärker de arbetandes frihet utan att kompromissa med marknadsekonomisk effektivitet. Efter att förslaget gjorts så tydligt som utrymmet och min förmåga tillåter, vill jag i artikelns andra del säga något mer allmänt om frihet och ägande.

1. Ett anständigt förslag

Jag anlägger här ett perspektiv på samhällsinrättande där jag inte låter någon ordning vara okränkbar, utan antar att vi kan inrätta samhället som vi önskar. Förslaget baseras på den välbekanta analysen av ägande som ett knippe av särskiljbara funktioner som kan placeras på olika subjekt.³

1.1 Demokratiserad bestämmanderätt

Kärnan i mitt förslag är att bestämmanderätten över de resurser som ett företag brukar flyttas från resursernas ägare till resursernas brukare.⁴ Med brukarna av ett företags resurser avser jag de arbetande i företaget. Ägaren till kapital som upplåtes åt företaget kallas i det följande för investerare.

Med bestämmanderätt över brukade resurser följer rätten att planera och organisera arbetet, att bestämma arbetstider, arbetsfördelning, arbetsledning, investeringar, löner och så vidare. Detta är aspekter av arbetslivet som i dagens system formellt kontrolleras av investeraren i kraft av ägarens bestämmanderätt.⁵

Eftersom bestämmanderätten enligt förslaget delas av flera individer krävs samordningsmekanismer. Jag föreslår att dessa, liksom för investerare idag, bygger på demokrati. För de arbetande bör dock, liksom i politiken, en röst per person gälla, möjligen med undantag för deltidsarbetande och tillfälligt arbetande. Detta innebär att arbete i ett företag kan jämföras med (och kallas) medlemskap i en förening.

Olika företag, särskilt företag av olika storlek, kräver olika former av demokratisk samordning. Varje företag bör i princip kunna utforma sitt eget system, så länge det uppfyller vissa (lagstadgade) kriterier som öppenhet i beslutsprocesser, regelbundna beslutande möten, majoritetsval (ev. kvalificerade) till viktiga positioner etc. För att underlätta förståelsen av olika företags styrelseskick bör vissa typs-system med varierande grad av representativitet kontra direktdemokrati/konsensusförfaranden vara allmänt kända. Företag kan också klassificeras enligt dessa typer, liksom företag idag klassas som aktiebolag, ekonomisk förening eller enskild firma.

Självklart bör rättssystemet rymma möjligheter för enskilda individer att effektivt dra företag inför rätta för brister i den demokratiska processen. Den enskilda arbetande bör liksom idag åtnjuta ett omfattande rättsligt skydd, även om detta måste omarbetas för att skydda individen från demokratiskt fattade beslut snarare än från auktoritära beslut. Ex-

empelvis kan minoritetsskydd som förbud mot diskriminering överordnas den demokratiska beslutsprocessen.

1.2 Kapitalmarknad

Ett arbetandestyrt företag kan som vissa kooperativa företag idag vara internfinansierat av medlemmarnas insatser. Men för effektiv resursallokering krävs en kapitalmarknad och mitt förslag förutsätter fortsatt extern finansiering av de allra flesta företag. På kapitalmarknaden möts investerare och företag. Företagets befintliga eller planerade produktion avgör givetvis möjligheten att hitta investerare. Den allmänna inriktningen på produktionen kan också göras till en förhandlingsfråga. Mellan investerare och företag upprättas kontrakt om upplåtande av kapital. Kapitalinsatsen förblir i investerarens ägo. Fördelningen av kapital påverkas inte på kort sikt, men kapitalets koppling till styrning av företaget försvagas avsevärt relativt idag. Denna försvagning torde effektivisera kapitalmarknaden, eftersom kapital i mindre utsträckning allokeras efter maktintressen.

Externfinansiering av arbetandestyrd företag diskuteras bland annat i Elster & Mone 1989. Den form som där förespråkas är ett passivt aktieäggande där investeraren erhåller den vinst som kvarstår efter att alla utgifter dragits, inklusive de av de arbetande bestämda lönerna.⁶ Även jag föreslår alltså ett relativt passivt aktieäggande, men tänker mig att ersättningen till investeraren bör utgå som en fast andel av löneuttaget. Denna ordning innebär att arbetande och investerare delar riskerna. Ju mindre framgångsrikt företag, ju lägre löner, ju lägre ersättning. Investerarens exakta andel kan förhandlas fram, med möjlighet till kollektiva förhandlingar liksom dagens löneförhandlingar. Den omtanke om individen som idag motiverar minimilöner kan istället motivera en maxersättning till investeraren, med lämplig gradering av eller undantag för särskilt kapitalintensiv produktion.

Mitt förslag innebär således att investeraren är en passiv aktieägare som fördelar sitt kapital efter egen vinning i företag med högt löneuttag. Aktier kan handlas som idag. Nyemissioner kan genomföras som idag (ersättningsandelen per aktie sjunker). Vad som inte kan tillåtas är att upplåtet kapital återkrävs hur som helst, då detta riskerar att sätta företag i ett oönskat förhandlingsunderläge vis-a-vis sina investerare, ett förhandlingsunderläge som kan medföra att bestämmanderätten de facto överläts åt investeraren. För att förhindra detta krävs regler för kapitalupplåtande där löptider och andra kontraktsaspekter regleras, samt effektiv konflikthantering i rättssystemet. I rättighetstermer kan sägas att företaget äger en viss besittningsrätt till upplåtet kapital.

Även investerarens intressen bör skyddas, exempelvis mot att företag likvidsätter och delar ut allt sitt kapital som löner och avkastning och därmed försätter sig i konkurs. Investerarens intresse svarar mot en bevaranderätt till kapitalet. Kapitalet får inte användas upp av företaget. Vad jag kan se kan detta endast förhindras genom att investeraren ges ett visst inflytande över löneuttaget eller över värdet av företagets samlade tillgångar vilket indirekt begränsar löneuttaget. En lösning är att kontrakt om upplåtande innehåller en klausul som begränsar löneuttaget som del av företagets samlade tillgångar över tid. Exempelvis kan det årsvisa löneuttaget i ett visst företag begränsas till 10% av de samlade tillgångarna vid varje verksamhetsårs inträde. Ett gott år innebär då att de arbetande kan ta ut högre löner under följande år.

Även med den föreslagna ordningen riskerar investeraren en del av sitt kapital. Rena bedrägerier där skenföretag upprättas med det enda syftet att locka till sig investeringar som utdelas som lön utan att något arbete utförs, kan mycket väl förbjudas i lag. Men lagen kan inte påbjuda ett engagerat arbete. Det tycks dock rimligt att arbetande i allmänhet kommer att vägledas av sitt intresse av fortsatt arbete och framtida inkomst (utöver ren och skär hederlighet och arbetsmoral), snarare än av den kortsiktiga möjligheten att uppbära lön under ett år och straffa ut sig från möjligheten till framtida arbete. Liksom idag kommer en god marknad att utmärkas av en viss grad av förtroende. Investerare måste liksom idag urskilja hederliga företag, även om motparten är demokratiskt tillsatt av de arbetande snarare än tillsatt av en styrelse.

1.3 Arbetsmarknad

Ett problem med arbetandestyrd företag är att de tenderar att maximera löneuttaget för de redan anställda, utan hänsyn till icke-medlemmars potentiella löneuttag. Denna omständighet skapar en långsiktig intressekonflikt mellan investerare och arbetande och riskerar även att motverka en effektiv arbetsmarknad genom att företag som kan ta in nya medlemmar väljer att avstå, för att inte befintliga medlemmars inflytande över företaget ska krympa. Problemet förstärks i framgångsrika företag som lägger vinsten i investeringar. Nya medlemmar skördar frukterna av gamla medlemmars arbete.

Jag är benägen att inta två olika perspektiv på detta problem. Enligt det första vill jag betona det arbetandestyrd företags autonomi och dess positiva effekter. Visst innebär autonomi att investerares intressen kompromissas och visst kan den göra arbetsmarknaden mindre flexibel än den kunde varit, men för det första är det ett pris värt att betala, och för det andra är det alltför pessimistiskt att anta att autonoma arbetande styrs av rent vinstintresse. Lusten att växa, att skapa ett större företag och ta in nya medlemmar om det kan främja verksamheten, detta är naturliga, kreativa tendenser som inte drivs enbart av vinstintresse utan lika mycket av viljan till framgång, till personlig utveckling, till samhällsfrämjande produktion.

Till denna allmänna tro på människan kan sällas det faktum att nya medlemmar i ett företag alls inte behöver uppbära samma lön eller ha samma ansvar som gamla medlemmar. I ett majoritetsstyrt företag behåller de gamla medlemmarna kontrollen så länge de är i majoritet och även i mer konsensusinriktade företag kan möjligheterna till diversifierade löner och uppgifter utnyttjas i samförstånd mellan gamla och nya medlemmar. Således är det inte fråga om något "allt eller inget". Vad gäller det marginella fenomen att företag kan samla på sig likvida medel som en sorts uppskjutna löner torde det motverkas av rationellt riskspridande från de anställdas sida, det är onödigt riskabelt att så att säga placera både sitt arbete och sitt kapital i samma företag. Onödigt hög likviditet i företag kan annars motverkas skattetekniskt.

Utifrån ett mer pessimistiskt eller krasst perspektiv motverkas kanske problemet av nämnda faktorer, men kvarstår i alltför stor grad. Om så måste kontrollen över medlemskap förvägras företaget och i någon utsträckning överlätas på investeraren. Denna kan då inte vara helt passiv, utan måste själv eller genom utsedda ombud kontinuerligt styra medlemsintag och uteslutning i samråd med de arbetande. Man kan tänka sig att denna funk-

tion begränsas till beslut om intag eller uteslutning av ett visst antal medlemmar, men bättre är, tror jag, att alla beslut, inklusive individuella uteslutningar och rekryteringar, överläts på investeraren (inom ramen för det individuella skydd som arbetsrätten ger). Detta har den fördelen att det demokratiska företaget slipper handskas med svåra uteslutningsfrågor.

1.4 Effektiv produktion

Utöver allokeringen av kapital och arbete finns andra aspekter som påverkar företags produktivitet. Om en demokratisk ordning ger produktivare arbete än auktoritär ordning är svårt att uppskatta. Ökad ansvarskänsla kan hjälpa produktiviteten, men minskad övervakning kan stjälpa den. Vissa empiriska studier av arbetandestyrd företag tyder på högre produktivitet än i auktoritära dito. Tre viktiga produktivitetshögande faktorer är lägre omsättning i arbetsstyrkan, mindre frånvaro och inga strejker. Exempel på företag som uppvisat sådana resultat över lång tid är Mondragon-kooperativen i Spanien och amerikanska plywood-kooperativ.⁷

1.5 Risk & rikedom

Mitt förslag innebär att de arbetande inte kan förvänta sig en fast månadslön. Även om det årsvisa avstämmandet mot reslutat öppnar för en viss förutsägbarhet, kan nyrekryteringar och väntade förändringar under kommande år ändra förutsättningarna. Å andra sidan är beslut om ändrade löner underställda en demokratisk process. Sammantaget kan jag gärna tillstå att en fast anställd i ett stabilt ägarstyrt företag har en större lönetrygghet, så länge hon får behålla jobbet.

De arbetandes ökade ansvar och kontroll över lönesättningen medför nödvändigtvis högre risker i en mening. Avgörande för en helhetsbedömning av de arbetandes riskexponering är dock risken att förlora jobbet eller drabbas av försämrade arbetsvillkor, samt möjligheten att hitta nytt jobb och förbättra existerande arbetsvillkor. Vilka utfall mitt förslag skulle ge i dessa frågor är svårt att veta, särskilt som jag avstått från att välja mellan företagskontrollerat respektive investerarkontrollerat medlemskap. Under den senare lösningen talar emellertid löneuttagets koppling till företags resultat för en tendens till full sysselsättning.⁸

Med de större riskerna kommer förstås motsvarande chanser. Ett framgångsrikt företag kommer inte bara att generera rikedom för investeraren, utan nödvändigtvis även för de arbetande. Den enklaste vägen till rikedom förblir rikedom, i kapitalmarknadens intresse, men de arbetande är garanterade en del av kakan.

1.6 Problematisk produktion

Arbetarstyrda företag kan ha svårt att handskas med vissa typer av produktion. Mycket storskalig produktion, produktion där man av olika anledningar saknar möjlighet till ömsesidig övervakning, samt produktion i branscher under snabb teknisk utveckling, har anförts som problematiska.⁹ De verktyg för kontroll av de arbetande och central styrning som finns tillgängliga för ägarstyrda företag finns dock tillgängliga även för arbetarstyrda företag, vilka om omständigheterna så kräver kan läggas i den representativa änden av skalan

med en demokratiskt vald ledning som ges samma uppgifter som in ett motsvarande ägarstyrt företag.

Ett särskilt fall är den offentliga produktionen som inte säljs på en marknad utan svarar mot politiska produktionsmål. Uppenbara exempel är utbildning och vård. Detta är tjänster som staten kan vilja ha utförda på ett specifikt sätt. Om denna specifikation av produktionsmålen går för långt förlorar de arbetande sin autonomi - deras bestämmanderätt över brukade resurser försvinner. Ska autonomi upprätthållas inom den offentliga produktionen krävs därför att produktionsmålen inte specificeras alltför exakt och överläts på arbetandestyrd företag. Detta tycks fullt möjligt för de stora sektorerna utbildning och vård, men svårare för exempelvis tjänstemän i offentlig förvaltning. Uppenbarligen kräver systemet med arbete i arbetandestyrd företag sina undantag, precis som en långt driven privatisering i en ägarkapitalism.

2. Frihet och ägande

En grundläggande individuell frihet är handlingsfriheten – friheten att med sin kropp utföra de handlingar som individen (utan otillbörlig påverkan) själv väljer. Att utföra handlingar innebär i allmänhet att använda inte bara sin kropp, utan även sin materiella omgivning. Om någon annan än individen själv bestämmer hur denna materiella omgivning ska användas bestämmer denna någon i praktiken hur individen ska handla.¹⁰ Handlingsfrihet kan därför bara garanteras genom att bestämmanderätten över brukade resurser placeras på brukaren eller vid arbete den arbetande. Eller lite mer försiktigt – om handlingsfrihet ska garanteras på något annat sätt måste detta andra sätt innebära att den handlande individen i samma utsträckning har bestämmanderätt över brukade resurser (tex. genom att alla individer äger just de resurser som de brukar).

Resten av artikeln ägnas åt några valda problem som eventuellt följer av förslagets demokratisering av bestämmanderätten. Jag gör på intet sätt anspråk på att därmed genomföra någon noggrannare analys av varken frihet eller ägande.¹¹

2.1 Individer och kollektiv

Att ett kollektiv av individer (i viss mån) kontrollerar något, exempelvis det företag där de arbetar, medför oundvikliga samordningsproblem. Alla system där kontroll är placerad på mer än en individ kan medföra samordningsproblem, men problemen är inbyggda i systemet och i en starkare mening tvingande om flera individer har kontroll över samma resurs.

Hur bör en frihetsälskande lagstiftare förhålla sig till tvingande samordningsproblem? En väg att gå är att i möjligaste mån placera kontroll på individer. Kontroll kan placeras lika på alla individer, vilket exempelvis är fallet med den svenska allemansrätten, där var och en har rätt att röra sig i skog och mark (och alltså har en viss kontroll över dessa resurser) utan att samordna sina aktiviteter med någon annan. Men samordningsproblem kan också undvikas genom att kontroll placeras på vissa snarare än alla individer, tex. på konungen av guds nåde, familjeöverhuvudet eller ägaren.

Att undvika samordningsproblem genom att placera kontroll på individer kan vara ett utmärkt medel för att uppnå målet frihet. Frånvaro av tvingande samordningsproblem är dock ingen garanti för frihet. I en värld där all resurskontroll regleras genom ägande och

vissa personer inte äger någonting saknar dessa egendomslösa all handlingsfrihet. De kränker till och med ägarens rättigheter genom sin blotta existens, de upptar utrymme, de befinner sig på ägarens mark. Det är därför en öppen fråga om lösningar på samhällets inrättande som innebär tvingande samordningsproblem främjar individens frihet eller ej. Man måste helt enkelt se till hur individers frihet påverkas av den ena eller den andra ordningen.

Jag vill påstå att mitt förslag gagnar de arbetandes frihet genom att kontrollen över de resurser de brukar flyttas från ägaren eller dennes ställföreträdare till kollektivet de arbetande. Enligt samma resonemang skulle jag kunna påstå att medborgarnas frihet gagnas om kontrollen över staten flyttas från konungen till kollektivet folket. En premis för båda dessa påståenden är att demokratiskt styre är att föredra framför auktoritärt, ur frihetssynpunkt. Ett företag skiljer sig från en stat bland annat genom att individen lättare kan lämna det förra, varför de tvingande samordningsproblemen i arbetet inte lika definitivt bestämmer individens livssituation. Det står förstås individer fritt att arbeta ensamma om de så önskar.

Förslaget är utformat mot bakgrund av situationen i en modern ekonomi som Sveriges, där produktionen i stor utsträckning av praktiska skäl måste utföras kollektivt. Jag vill dock på intet vis argumentera mot individuella rättigheter, utan tänker mig tvärtom att dessa samexisterar med den demokratiska ordningen. Den makt jag vill placera på kollektivet de arbetande är den makt som annars placeras på kapitalets ägare. Vilken balans mellan demokrati och rättigheter som bäst främjar individens frihet är ett lämpligt tema för en annan artikel, liksom hur den interna demokratin i företaget bäst koordineras med andra individers legitima anspråk.

2.2 Ägarens rättigheter

Förslaget innebär uppenbarligen att kapitalägarens rättigheter inskränks relativt idag. Det finns många anledningar att respektera det privata ägandet, varav somliga grundas i respekt för individens frihet. Finns här en intern värdekonflikt?

En individs långsiktiga kontroll över det egna livet förutsätter långsiktigt inflytande över individens materiella omgivning. Sådant inflytande kan garanteras individer på olika vis, men ett etablerat system är privat ägande där den som enligt systemets regler utpekats som ägare till en viss resurs har vissa rättigheter avseende just den resursen. Vilka rättigheter ägaren bör ha avseende vilka typer av resurser är dock under ett system av privat ägande en öppen fråga. Ägarens rättigheter måste utformas i ett stabilt system som baseras på de värden samhället vill upprätthålla, i det här fallet individens frihet. Frågan är därför vilka rättigheter som är relevanta för frihet i meningen långsiktigt livsformande.

Kanske mest grundläggande är den egna nyttjanderätten till det ägda. Denna rätt låter ägaren själv bruka det ägda hur hon vill inom vissa juridiska ramar. Den som äger en cykel kan cykla på den, den som äger en hammare kan hamra med den etc. Nyttjanderätten bör för långsiktighetens skull kompletteras av en bevaranderätt, innebärande att resursen bevaras för framtida nyttjande. Dessa två rättigheter tillsammans öppnar stora möjligheter för ägaren att forma sitt liv i en materiell omgivning. Rättigheterna kan för den sociala och juridiska smidighetens skull utökas med en rätt att låna ut och en rätt att skänka bort resur-

sen. För att undvika att individen kvävs av sina resurser bör även en (eventuellt villkorad) rätt att lämna eller förstöra finnas.

Utöver dessa rättigheter tycks det mig mer osäkert om större rättigheter gagnar individens frihet eller ej. Rätten att bestämma över resurser som någon äger men har upplåtit åt andra placeras enligt förslaget inte på ägaren utan på de åt vilka ägaren upplåtit det ägda. Detta upplåtande kan betraktas som ett nyttjande, liknande det när pengar nyttjas för spel. Ägarens nyttjanderätt till upplåtet kapital hotas sålunda inte av en demokratiserad bestämmanderätt. Men är just rätten att bestämma över resurser som andra använder en viktig rättighet ur frihetssynpunkt? Självklart innebär varje rättighet större möjligheter i meningen fler handlingsalternativ, mer om detta under nästa rubrik. Men i ett dynamiskt system innebär minskade möjligheter för en individ ökade möjligheter för en annan. Möjligheten att bestämma över resurser som andra brukar är detsamma som en möjlighet att bestämma över andra. Att bestämma över andra är förstås ett sätt att forma sitt eget liv, men ett livsformande som står i stark konflikt med andras frihet att forma sina liv. I ett system som söker garantera alla individer en så stor frihet som möjligt förenlig med alla andras lika stora frihet finns därför ingen direkt anledning att skydda ägarens bestämmanderätt.

Resonemang liknande det om bestämmanderätten kan föras om rätten till värdeökningen av ägda resurser, rätten att hyra ut resurser och liknande samhällsekonomiskt intressanta rättigheter. Ingen av dessa tycks motiveras av en direkt hänsyn till individens rätt att kontrollera sitt eget liv. Hur dessa rättigheter ska inrättas i ett samhälle bör istället ur frihetssynpunkt avgöras av de indirekta effekter på individens frihet som följer av olika samhällsekonomiska system.

2.3 Hinder & förlorade möjligheter

En pessimistisk syn på frihet är att den inte kan mätas i positiva termer, utan bara i termer av frånvaro av ofrihet. Frihet är därför ingenting annat än frånvaro av hinder. En något mindre pessimistisk syn på saken är att det bara är staten som kan hindra frihet (mindre pessimistisk för att vissa omständigheter som annars vore hinder avskrivs eftersom de inte är upprättade av staten). Jag vill avslutningsvis säga något om dessa föreställningar.

Idén om frihet som frånvaro av hinder förutsätter en uppdelning av omständigheter i hinder och inte hinder. Detta förutsätter att ett visst tillstånd, eller en typ av tillstånd, antas vara neutralt. Vad som utgör ett neutralt tillstånd kan inte definieras i termer av frihet, med mindre än att ett ganska snävt cirkelresonemang uppstår. En annan måttstock på neutralt måste till. I samhällsdebatten antas ofta vissa mer centrala (enligt några kriterier) delar av rådande ägarsystem vara det neutrala tillståndet. Utifrån detta kan då frihetsförlusterna minimeras. Men det finns ingen anledning att anta ett av historien definierat, normativt sett godtyckligt tillstånd som neutralt.

Att upprätta ett hinder, att stänga en möjlighet, kan mycket väl vara ett sätt att främja individens frihet. Ett enkelt fångarnas dilemma-exempel kan illustrera detta¹²: Två misstänkta dräpare står på häktesgården och resonerar inför stundande rättegång. De har båda två handlingsmöjligheter. Antingen erkänner de sitt brott eller nekar de. Om båda erkänner kommer de dömas till hårda straff men med viss strafflindring för erkännandet (säg 10 års fängelse). Om båda nekar kommer de bara att kunna dömas för mindre förseelser (1 års

fängelse). Om slutligen en nekar och en erkänner kommer den som erkänner att belönas med straffrihet men den andra att dömas till lagens hårdaste straff (15 år). Båda fångarna har goda möjligheter att leva ett gott liv utanför murarna, varför vi utan tvekan kan anta att de har större kontroll över sina liv, större frihet, ju mindre tid de tvingas tillbringa i fängelse.

De spelteoretiskt skolade fångarna inser att de båda har allt att vinna på att erkänna, oavsett vad den andre kommer att göra.¹³ De inser vidare att en överenskommelse om att neka inte hjälper, eftersom de båda kommer att ha allt att vinna på att svika den överenskommelsen när de väl sitter i vittnesbåset. I detta läge kallar de misstänkta till sig en av vakterna, Valle, som båda vet extraknacker som yrkesmördare och är mycket pålitlig. De gör upp affären – Valle lovar mörda vem som helst av de två som erkänner under rättegången. Möjligheten att erkänna är därmed i praktiken eliminerad och båda de misstänkta kan neka i trygg förvisning om att den andra kommer att göra detsamma.

Hur ska denna förlorade möjlighet betraktas ur frihetssynpunkt? Uppenbarligen blir slutresultatet större frihet för båda inblandade (ett år i fängelse istället för tio). Å andra sidan har de misstänkta handlingsmöjligheter begränsats, faktiskt inskränkts till ett enda alternativ, att neka. Om frihet inte kan vinnas, utan bara förloras, har de misstänkta just kastat bort den sista frihet de hade. Men jag tror inte att de själva skulle acceptera den slutsatsen. Inför en uppmaning att inte inskränka sina möjligheter skulle de kanske till och med påpeka att ett förbud mot att leja Valle skulle inskränka deras möjligheter.

I exemplet är det individerna själva som korrigerar matrisen och inskränker sina möjligheter. Man kan förstås tänka sig att det är deras gemensamme bekant maffia-Micke som lejer yrkesmördaren utan deras bifall. Man kan vidare tänka sig att Micke upprättar liknande arrangemang dagligen, att han till och med arbetar heltid med detta och är vald av alla misstänkta att göra just detta. Man kan tänka sig att de misstänkta utgör ett helt lands befolkning och att de finansierar både Mickes och hans kumpaners arbete. Om de misstänkta i det första exemplet främjar sin egen frihet, men statens reglering av medborgarnas möjligheter inte kan främja dessas frihet, undrar man vilket av stegen ovan som gör att det som var en frihetsfrämjande åtgärd förvandlas till en frihetsbegränsande dito.

3. Slutord

Förutsatt att demokratisk samordning utgör ett mindre hot mot de inblandades frihet än auktoritär styrning, innebär det föreslagna inrättandet av arbetslivet ökad handlingsfrihet för de arbetande. Vidare tycks förslaget inte hota några av de rättigheter som bör följa med ägande för att garantera individer som ägare en mer långsiktig frihet att forma sitt liv. Ett försvar för rådande system utifrån direkt frihetshänsyn förutsätter en godtycklig syn på vad som är ett frihetsneutralt tillstånd och/eller på vilka handlingar eller samhällsordningar som är ”tillåtna”.

Förslagets värde beror således på de ekonomiska följderna, vad som skulle ske med kapitalallokeringen, sysselsättningen, produktiviteten, den privatekonomiska stabiliteten för enskilda arbetande. Kring detta har jag resonerat i allmänna termer, utan att presentera några mer precisa förutsägelser. Särskilt har jag avstått från att ta ställning i frågan om medlemskap i arbetandestyrd företag kan lämnas åt företagen själva eller om en god sys-

selsättning förutsätter att denna funktion överlåts åt investeraren. En nationalekonomisk doktorsavhandling i ämnet vore välkommen.¹⁴

Kalle Grill

Noter

¹ Jag vill tacka professor Mats Persson för givande diskussioner kring vissa nationalekonomiska aspekter av innehållet i artikeln.

² Jfr. formulering "genuine control over one's own life" i Cohen, s. 125.

³ Exempel på sådana analyser som inspirerat mig finns i Honoré och Adler-Karlsson.

⁴ Jag hoppas att innehållet i de funktioner av ägande som förekommer i uppsatsen framgår av texten. Jag utgår från Honorés uppdelning av ägande i 11 beståndsdelar, inklusive bestämmanderätt, besittningsrätt, rätt till inkomst och rätt till kapital. Honorés analys utgår från ägande som det "största möjliga intresse i ett föremål som ett utvecklat rättssystem erkänner". s. 68-81.

⁵ I praktiken kontrolleras idag större företag i stor utsträckning av en relativt oberoende företagsledning. Detta faktum påverkar inte mitt resonemang, annat än att det visar att många investerare redan idag saknar effektiv kontroll över företag de "äger".

⁶ s.33.

⁷ Elster & Moene, s. 28-30.

⁸ Weitzman, s. 64-66.

⁹ Elster & Moene, s. 27.

¹⁰ Jfr. Cohen 123-25.

¹¹ För en mer utförlig analys av ägande i samhället och en mer omfattande argumentation för ett system liknande det föreslagna utifrån värdet individens frihet, se min kandidatuppsats, www.humf.su.se/filosofiska, "uppsatser".

¹² Fångarnas eller fångens dilemma är ett klassiskt spelteoretiskt exempel. Det behandlas bland annat i Parfit, s. 56-66.

¹³ Antag att en av de misstänkta, A, ska välja handling. Hon har två möjliga scenarion att ta hänsyn till, ett där den andra misstänkta, B, nekar, och ett där B erkänner. Om B nekar har A att välja på att neka, vilket ger henne 1 års fängelse, eller att erkänna, vilket ger henne straffrihet. Om B å andra sidan erkänner har A att välja på att neka, vilket ger 15 års fängelse, eller att erkänna, vilket ger 10 års fängelse. I båda scenarion är det sålunda bättre för A att erkänna. Motsvarande gäller för B. A och B kommer därmed båda att välja att erkänna och dömas till tio års fängelse. Detta förutsätter att vars och ens val av handling inte direkt påverkar den andras val av handling.

¹⁴ Till sist ett ord om systemskifte. Att ett alternativt system för arbetslivet fungerar bättre än dagens innebär inte att företag som fungerar enligt det alternativa systemet konkurrerar ut traditionella företag. Externa effekter garanterar att så inte är fallet. Det kan mycket väl vara så att varje enskild investerare rationellt föredrar traditionella företag även om alternativa företag vore bäst för alla investerare, för att inte tala om alla medborgare.

Litteratur

Adler-Karlsson, Gunnar 1967: *Funktionsocialism – Ett alternativ till kommunism och kapitalism*, Stockholm, Bokförlaget Prisma.

Cohen, G.A. 1989: "Are freedom and equality compatible?" i Jon Elster & Karl Ove Moene (red.) *Alternatives to Capitalism*, Cambridge, Cambridge University Press och Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Honoré, Tony 1994 (1961): "Ägande" i Sven Ove Hansson (red.) *Idéer om ägande*, Stockholm, Tidens förlag.

Elster, Jon & Moene, Karl Ove 1989: "Introduction" i *Alternatives to Capitalism*

Parfit, Derek 1984: *Reasons and Persons*, Oxford, Oxford University Press.

Weitzman, Martin 1989: "Profit-sharing capitalism" i *Alternatives to Capitalism*.